

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДОПУСТИМИХ МЕЖ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПРИ ЗАТРИМАННІ

ФАРХАДОВА Ельміра Шарабаддін кизи,
*студентка міжнародно-правового
факультету Національного юридичного
університету ім. Я. Мудрого*

Однією з найбільш значущих гарантій прав людини є право на свободу та особисту недоторканність, яка передбачена таким міжнародними договорами як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини та іншими.

Окремі аспекти затримання регулюються Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р., яка затверджує «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі» встановлює, що поняття «затримана особа» означає будь-яку особу, позбавлену особистої свободи не в результаті засудження за вчинення правопорушення [1].

А правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, прийняті Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. відзначають, що «позбавлення свободи означає будь-яку форму затримання чи тюремного ув'язнення будь-якої особи чи її поміщення в державну чи приватну виправну установу».

На національному рівні дане право закріплене у Конституції України. Відповідно до статті 29 Основного закону передбачається, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочину чи його зупинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 год. має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 год. з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання [2].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) затримання є тимчасовим запобіжним заходом. Можна виділити наступні види затримання: затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК України); законне затримання (ст. 207 КПК України); затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України); затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України). Усі названі різновиди затримання розрізняються за суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком [2].

Статтею 206 КПК України закріплено обов'язки слідчого судді стосовно гарантій забезпечення прав і свобод особи. Зокрема, у ч. 6 даної статті передбачається обов'язок слідчого судді зафіксувати або прийняти письмову заяву від особи, яка

вважає свої права порушеними, та: а) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; б) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; в) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством [2]. При цьому, такий обов'язок встановлюється навіть якщо заява від особи не надійшла.

Попри рідоманітність видів затримання, кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Як зазначає В.І. Фаринник, затримання лише для з'ясування причетності особи до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу, при відсутності бажання в підозрюваного зникнути чи продовжити злочинну діяльність є невиправданим, оскільки свобода особи повинна обмежуватися виключно тоді, коли без цього неможливо забезпечити виконання поставлених цілей [3, с. 86-88].

Взагалі, розуміючи примус як фізичне насильство, варто зауважити, що це є протиправне умисне застосування або використання фізичної сили, яке проявляється у фізичному впливі на організм іншої людини всупереч її волі та бажанню з метою досягнення шкідливого результату [4].

Застосування фізичного примусу при затриманні особи жодним чином не свідчить про порушення п. 3, 5 передбачених Європейською конвенцією прав і основоположних свобод.

Відтак, у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (на далі – Суд) зазначає, що ст. 3 Конвенції захищає одну із фундаментальних цінностей демократичного суспільства, згідно з цією статтею забороняється будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження незалежно від обставин справи чи поведінки потерпілого (рішення у справі «Лабіта проти Італії»).

У свою чергу, передбачене ст. 5 Європейської конвенції право на свободу та особисту недоторканість передбачає неможливість обмеження даного права, інакше як у чітко окреслених випадках. Одним із них є можливість законного затримання з метою передачі особи компетентним органам за обґрунтованою підозрою у вчиненні правопорушення або в інших випадках.

Водночас, визначення допустимих меж застосування насильства при затриманні є практично неможливим. Тому, в кожному конкретному випадку слід обґрунтувати необхідні дії, співставляючи наступні фактори: 1) характер поведінки особи-правопорушника; 2) співрозмірність сил; 3) можливості особи, яка затримує [5, с. 362].

Характеризуючи діяльність із застосування фізичного насильства органами досудового розслідування або особою, яка здійснює затримання, звертаємо увагу на наступне.

Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 42 передбачає, що поліція, під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; та 3) застосування вогнепальної зброї. Даний перелік є вичерпним і застосування одного із заходів примусу унеможливує застосування інших заходів примусу одночасно [6].

Варто відзначити, що метою застосування поліцейськими примусових заходів є забезпечення подолання спротиву проведенню превентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки.

Керівні принципи застосування поліцією заходів примусу, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейськими визначено у таких документах, як Резолюція 34/169

Генеральної асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку»; Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію» [7, с. 25-26].

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію», поліцейський має право застосовувати фізичну силу, у тому числі під час затримання, з метою забезпечення особистої безпеки та/або безпеки оточуючих, запобігання злочину та/або адміністративному правопорушенню, з метою затримання правопорушника, у разі, якщо методи фізичного контролю є неефективними і не забезпечують виконання законних обов'язків поліцейського [8, с. 169].

Підсумовуючи, варто зазначити, що наявність чітко регламентованих меж допустимого застосування насильства при затриманні відсутнє. Загалом, об'єктивно визначити дані межі, передбачити чіткий перелік того, що є належним і допустимим примусом, а що є явним перевищенням – неможливо.

Це зумовлене різноманіттям ситуацій на практиці. Проте це не означає неможливості існування гарантій, які б певним чином встановлювали межі застосування такого примусу. Такі межі, відповідно до вищезазначеного, конкретизуються у кожному випадку, залежно від ситуації, що склалася, та суб'єктів, які беруть у ній участь. Це є так звані «розумні межі», які визначаються характером вчинюваного діяння правопорушником, співрозмірністю сил, можливостями обох сторін, в цілому – ситуацією, що склалася і наявністю можливості передбачуваності тих чи інших наслідків.

Список використаних джерел:

1. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року «Звіт принципів захисту всіх осіб». 1988. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_206/
2. Кримінальний процесуальний кодекс України (ред. від 16.03.2018). 2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. – 2015. № 2. С. 85—94.
4. Гуня І.І. Види насильства в кримінальному праві. *Форум права*. № 2. 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_18.
5. Плисюк Н.М. Умови правомірного затримання особи, яка вчинила злочин. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 361—368.
6. Про Національну поліцію: Закон України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
7. Мінка Т.П. Актуальні питання застосування національною поліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №4. С. 24—28.
8. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про національну поліцію»: науково-практичний коментар / кол. авт. Харків: Право, 2016. 178 с.

